

УДК 658:005.336.4

Харковина О.Г.

*аспірант кафедри економіки, обліку і аудиту
Приватного вищого навчального закладу
«Європейський університет»***ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ СУТНОСТІ
ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО КАПІТАЛУ ПІДПРИЄМСТВА****APPROACHES TO DETERMINING THE NATURE
OF INTELLECTUAL CAPITAL OF ENTERPRISE****АНОТАЦІЯ**

У статті з'ясовано значення інтелектуального капіталу для розвитку підприємства. Розглянуто підходи до визначення сутності інтелектуального капіталу як соціального явища та інтелектуального капіталу підприємства як економічної категорії. Визначено, що інтелектуальний капітал розглядається з позиції здібностей людини, її знань, можливостей, які трансформуються у матеріальні блага, що стають основою для прогресивного розвитку суспільства. Інтелектуальний капітал підприємства у науковій літературі вивчається як сукупність наукових кадрів (інтелектуальна еліта), заводських марок, товарних знаків, ліцензій, патентів, зокрема й активів підприємства. Також узагальнено наукові підходи з приводу тлумачення інтелектуального капіталу підприємства та виокремленні класифікаційні ознаки, які вирізняють три аспекти формування зазначеної категорії: ресурси, практичне впровадження, ефект. Окреслено авторське бачення визначення сутності інтелектуального капіталу підприємства та подано його структуру.

Ключові слова: інтелектуальний капітал підприємства, ресурси, інтелектуальна діяльність, інтелектуальні продукти, комерціалізація, практичне впровадження, ефект.

АННОТАЦІЯ

В статье определено значение интеллектуального капитала для развития предприятия. Рассмотрены подходы к определению сущности интеллектуального капитала как социального явления и интеллектуального капитала предприятия как экономической категории. Определено, что интеллектуальный капитал рассматривается с позиции способностей человека, его знаний, возможностей, которые трансформируются в материальные блага, становятся основой для прогрессивного развития общества. Интеллектуальный капитал предприятия в научной литературе рассматривается как совокупность научных кадров (интеллектуальная элита), заводских марок, товарных знаков, лицензий, патентов, в том числе и активов предприятия. Также обобщены научные подходы по поводу толкования интеллектуального капитала предприятия и выделены классификационные признаки, которые отличают три аспекта формирования указанной категории: ресурсы, практическое внедрение, эффект. Определены авторское видение определения сущности интеллектуального капитала предприятия и приведена структура.

Ключевые слова: интеллектуальный капитал предприятия, ресурсы, интеллектуальная деятельность, интеллектуальные продукты, коммерциализация, практическое внедрение, эффект.

ANNOTATION

The article defines the value of intellectual capital for enterprise development. The approaches to defining the essence of intellectual capital generally as a social phenomenon and intellectual capital as an economic category were investigated. It is defined that intellectual capital is considered from a perspective of human skills, knowledge, possibilities, which are transformed into material benefits and become the base for society progressive development. Intellectual capital of an enterprise in scientific literature is considered as an aggregate of scientists (intellectual elite), brand marks,

trademarks, licenses, patents including assets of an enterprise. Scientific approaches concerning intellectual capital interpretation are generalized, also classification features, which determine three aspects of this category formation are specified: resources, practical implementation, effect. Author's vision of defining the essence of intellectual capital and its structure is outlined.

Keywords: intellectual capital of the enterprise, resources, intellectual activity, intellectual products, commercialization, practical implementation, effect.

Постановка проблеми. Для розвитку підприємств України в умовах економічної кризи необхідний не тільки розвиток матеріальних активів, а й розвиток інтелектуального капіталу. Жорстока конкуренція також стає додатковим мотиватором та каталізатором пошуку нових форм ведення господарської діяльності на підприємстві. Тому стає зрозуміло, що ефективність функціонування підприємства та його фінансові результати залежать не тільки від рентабельності, а й від рівня розвитку інтелектуального капіталу. Інтелектуальний капітал підприємства стає головним джерелом створення нової вартості підприємства.

За дослідженнями Світового банку, у 192-х країнах частка фізичного капіталу в середньому – 16% від загального обсягу добробуту, частка природного капіталу – 20%, а частка інтелектуального капіталу – 64% [1, с. 61]. Це свідчить про визнання важливості інтелектуального капіталу в більшості країн світу.

В сучасній економіці інтелектуальний капітал є головним ресурсом сучасних підприємств, від якого залежить подальший їх розвиток та продуктивність. Інтелектуальний капітал – це основа майбутнього росту підприємства, яка дає змогу економити техніку, заощаджувати кошти і матеріальні засоби, вивільняє фінанси, підвищує життєздатність учасників економічного процесу.

Багато науковців досліджують інтелектуальний капітал підприємства, вбачаючи при цьому його наукову та практичну важливість.

Аналіз останніх джерел досліджень і публікацій. Дослідженнями теоретичних аспектів щодо інтелектуального капіталу займаються як вітчизняні, так і зарубіжні вчені. Серед яких можна назвати А. Єременко, В. Іноземцев, С. Ілляшенко, В. Леонтьєв, Ю. Непляха, В. Школа та ін.

Питаннями інтелектуального капіталу підприємства займаються О. Корнук, Ю. Левченко, Ю. Махамет, О. Олійник, В. Пожуєв та ін.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Однак недостатня розробленість наукової бази із зазначеної проблематики стала наслідком існування суперечливостей з приводу підходів до трактування інтелектуального капіталу підприємства серед науковців. Тому важливим є подальше дослідження у цьому напрямку.

Метою статті є дослідження підходів визначення сутності інтелектуального капіталу підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Через відсутність єдиного підходу до визначення інтелектуального капіталу існують дискусійні питання з приводу того, чим інтелектуальний капітал відрізняється від нематеріальних активів та інтелектуальної власності. Відповідно до трактування нематеріальних активів – це частина загального капіталу підприємства у виді немонетарного активу, яка може бути визначна (розрахована її вартість); нематеріальні активи утримуються підприємством для використання протягом року або більше для адміністративних цілей, торгівлі, виробництва чи надання в користування на умовах оренди іншим особам. Такий вид активів може відображатися у балансі підприємства, якщо є імовірність отримати прибуток від дій, пов'язаних з використанням цих нематеріальних активів. Ще однією умовою відображення зазначеного виду активів у балансі є достовірно визначена їх вартість. Тоді як інтелектуальна власність може бути охарактеризована як результат творчої діяльності однієї особи або групи людей. Отже, нематеріальні активи більш об'ємне визначення, яке охоплює не тільки інтелектуальну власність і права на неї, а й об'єкти промислової власності (винаходи, промислові знаки, корисні моделі, товарні знаки, знаки обслуговування), інші нематеріальні ресурси (ноу-хау, раціоналізаторські пропозиції, права на використання природними ресурсами, ділова репутація, привілеї тощо).

Відображенням нового наукового підходу до аналізу ринкової економіки та відносин, які виникають, також конкурентних переваг та лідерства окремих підприємств, заснованих на ефективному використанні унікальних нематеріальних чинників, що можуть впливати на здатність привести в дію механізм інноваційного розвитку стало впровадження категорії «інтелектуальний капітал».

Для розуміння підходів до сутності інтелектуального капіталу підприємства необхідно дослідити, як вчені визначають інтелектуальний капітал.

Інтелектуальний капітал є складовою частиною національного багатства поряд із природними ресурсами, основними фондами, матеріальними оборотними коштами. Він задає темп і характер відновлення технології виробництва

та його продукції, що потім стають головною конкурентною перевагою на ринку [7, с. 222].

За твердженнями В. Школи, інтелектуальний капітал – це комплекс взаємопов'язаних нематеріальних ресурсів та можливостей учасників виробничого процесу використовувати набуті знання та вміння для створення інноваційних продуктів, сприяючи розвитку національної економіки [11, с. 73].

На думку В. Іноземцева, складовими частинами інтелектуального капіталу є людський капітал у вигляді їхнього досвіду, знань, навичок, здібностей до нововведень, а також до загальної культури, філософії фірми, її внутрішніх цінностей; структурний капітал, що охоплює патенти, ліцензії, торговельні марки, організаційну структуру, бази даних, електронні мережі [2, с. 304].

Варто також зазначити, що у науковій літературі інтелектуальний капітал вивчають і як наукові кадри (інтелектуальна еліта).

З наведеного вище можна узагальнити, що сутність інтелектуального капіталу в основному розглядається з позиції соціального явища, яке зводиться до здібностей людини, її знань, можливостей, які можуть трансформуватися у матеріальні блага, що стають основою для прогресивного розвитку суспільства.

Тепер необхідно проаналізувати бачення вчених з приводу інтелектуального капіталу підприємства.

На думку Ю. Непляха, інтелектуальний капітал підприємства складається з людського, організаційного та клієнтського капіталів [8].

О. Олійник вважає, що можна виділити чотири напрямки у формулюванні визначення інтелектуального капіталу підприємства: структурний, як людський капітал, як нематеріальні активи, як знання. Однак поняття такого капіталу слід розуміти як сукупність:

- інтелектуального матеріалу, що використовується для виробництва більш цінного майна;

- вартість сукупності наявних у нього інтелектуальних активів, враховуючи інтелектуальну власність, його природні й придбані інтелектуальні здібності й навички, а також накопичені ним бази знань і корисні відносини з іншими суб'єктами. Тобто бренди, клієнтура, фірмове найменування, канали збуту, ліцензійні й інші угоди тощо;

- як системи відносин економічних суб'єктів на основі прогресивного розвитку науки для виробництва конкурентних товарів і послуг; як сукупність людського і машинного інтелектів;

- як створеного або придбаного інтелектуального продукту, що має вартісну оцінку [9].

Професор С. Ілляшенко вважає, що інтелектуальний капітал підприємства – це сукупність інтелектуальних ресурсів (матеріальних і нематеріальних) та здатностей до їх реалізації, що визначають спроможність підприємства розвиватися на основі інформації і знань [3, с. 18].

Б. Леонтьєв визначає, що інтелектуальний капітал підприємства, по суті, є вартістю сукупності наявних у нього інтелектуальних активів, враховуючи інтелектуальну власність, його природні й придбані інтелектуальні здібності та навички, а також накопичені ним бази знань і корисні відносини з іншими суб'єктами [6, с. 39].

Група іноземних фахівців: В. Marr, G. Schiuma, A. Neely – вважає, що інтелектуальний капітал підприємства – це блок знань та активів, які належать до конкретного підприємства, що дають змогу отримати значний внесок у поліпшення конкурентної позиції, додавши необхідні та значимі переваги з позиції визначеної керівною ланкою підприємства [12].

На думку О. Корнух, інтелектуальний капітал підприємства – це категорія, що характеризує економічні відносини, які виникають з приводу формування, використання та відтворення інтелектуальних ресурсів та інтелектуальних продуктів з метою отримання додаткового доходу в процесі економічного розвитку підприємства [4].

Згідно з твердженнями Ю. Левченко, інтелектуальний капітал підприємства є поєднанням чотирьох частин:

– ринкових активів – це активи, якими підприємство володіє завдяки своїй вигідній позиції на ринку і добрими відносинам з покупцями. Основними ринковими активами компанії є: ділова репутація, клієнтська база, портфель замовлень, канали розподілу, різні контракти та угоди (ліцензування, франшиза і т.п.);

– інтелектуальних активів – активи, придбані як результат розумової діяльності і захищені законодавчо. Інтелектуальні активи – це патент, авторське право, права на дизайн, ноу-хау, товарні знаки, знаки обслуговування,

– людських активів – сукупність колективних знань співробітників підприємства, їх творчих здібностей, уміння

вирішувати проблеми, лідерських якостей, підприємницьких і управлінських навичок. Сюди також належать психометричні дані і відомості про поведінку окремих особистостей в різних ситуаціях. В цілому можна виділити такі види людських активів: освіту, професійну кваліфікацію, пов'язані з роботою знання, психометричні характеристики, пов'язані з роботою вміння;

– інфраструктурних активів – це ті технології, методи і процеси, які уможливають роботу підприємства. Серед таких активів: філософія управління, корпоративна культура,

Рис. 1. Зміст економічної категорії «інтелектуальний капітал підприємства»

Джерело: складено автором

Таблиця 1

Підходи до тлумачення інтелектуального капіталу підприємства.

№	Ключові слова	Напрямок підходу	Головна мета	Прізвища дослідників
1.	Ресурси	Теоретичний підхід, що в основі категорії «інтелектуальний капітал підприємства» вбачає її ресурсний склад: людський капітал, організаційний капітал, споживацький (клієнтський) капітал, інформаційний капітал.	Розкрити ресурсний склад категорії	Ю. Левченко, Б. Леонтьєв
2.	Практика, реалізація	Підхід, в якому увага зосереджується на здатності інтелектуального капіталу реалізуватися в практичну діяльність підприємства та підвищувати його ефективність.	Практичне впровадження продуктів інтелектуального капіталу підприємства	С. Ілляшенко
3.	Відтворення, нова вартість	Підхід, що розглядає категорію з боку можливості створити нову збільшену вартість підприємства, отримати конкурентні переваги, збільшити прибуток	Ефект, комерціалізація	О. Корнух, В. Пожуєв

Джерело: складено автором на основі [3; 4; 5; 6; 10]

управлінські процеси, інформаційні технології, мережеві системи зв'язку, відносини з фінансовими організаціями [5, с. 95].

В. Пожуєв вважає, що інтелектуальний капітал комерційної організації – це її капіталізоване знання. Якщо говорити про сутність інтелектуального капіталу підприємства, то його формують: 1) людський капітал (знання, навички, творчі здібності людини); 2) організаційний капітал (технічне і програмне забезпечення, оргструктура, патенти); 3) споживачий капітал (зв'язки з клієнтами, інформація про клієнтів, торгова марка, бренд) [10, с. 6].

Усі вчені аналізують інтелектуальний капітал підприємства як самостійну економічну категорію, проте використовують різні підходи до розкриття її сутності. Узагальнення підходів до визначення інтелектуального капіталу підприємства зазначено у таблиці 1.

З наведеного вище можна зробити висновок, що економічний зміст категорії «інтелектуальний капітал підприємства» розглядається не системно. Кожний з підходів розкриває категорію з позиції окремого аспекту. Підсумовуючи вище зазначене, схематично зобразимо категорію «інтелектуальний капітал підприємства» (рис. 1).

Отже, зміст цієї категорії необхідно розглядати у сукупності аспектів її формування, використання та отримання економічного ефекту. Такий підхід матиме системний характер, адже враховані всі складові процесу економічного розвитку інтелектуального капіталу підприємства.

На нашу думку, інтелектуальний капітал підприємства – це знання, які можуть бути конвертовані в прибуток, іншими словами, це сума всього того, що знають і чим володіють працівники, що формує конкурентоспроможність організації та об'єктивно підвищує ринкову вартість компанії, який складається зі знань, досвіду її співробітників, накопичених ними при розробці продуктів і наданні послуг, унікальною організаційною структурою та інтелектуальною власністю.

Отже, вважаємо, що досліджувати економічну категорію «інтелектуальний капітал підприємства» необхідно, охоплюючи всі стадії: від перетворення нематеріальних ресурсів до отримання підприємством кінцевого ефекту у вигляді збільшення прибутку підприємства та збільшення його вартості.

Висновки. Тотожність категорій «інтелектуальна власність», «нематеріальні активи», «інтелектуальний капітал» є лише на перший погляд. Інтелектуальна власність є складовою нематеріальних активів на ряду із об'єктами промислової власності (винаходи, промислові знаки, корисні моделі, товарні знаки, знаки обслуговування) та іншими нематеріальними ресурсами (ноу-хау, раціоналізаторські пропозиції, права на використання природними ресурсами, ділова репутація, привілеї тощо). Розглядаючи поняття інтелектуального капіталу,

встановлено, що його розуміють як соціальне явище, що зводиться до здібностей людини, її знань, можливостей, які можуть трансформуватися у матеріальні блага, що стають основою для прогресивного розвитку суспільства. Причому інтелектуальний капітал підприємства більшість вчених досліджує з позиції окремого аспекту, який розкриває або ресурсну складову, або визначає кінцевий ефект, або розкриває практичну реалізацію інтелектуального капіталу підприємства. Враховуючи це, необхідно сказати, що сутність інтелектуальної діяльності підприємства полягає у сукупності практичних дій щодо формування, використання та відтворення інтелектуального капіталу підприємства в процесі його економічного розвитку.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Єременко А.В. Інтелектуальний капітал як основна домінанта нематеріальних активів / А. В.Єременко // Формування ринкових відносин в Україні: зб. наук. праць. – 2013. – № 7. – С. 60-64.
2. Иноземцев В.Л. За пределами экономического общества. Постиндустриальные теории и постэкономические тенденции в современном мире / В.Л. Иноземцев. – М.: Academia: Наука, 1988. – 640 с.
3. Ілляшенко С.М. Інноваційний менеджмент: підруч. / С.М. Ілляшенко. – Суми: ВТД Університетська книга, 2010. – 334 с.
4. Корнух О.В. Творчий процес – двигун розвитку інтелектуального капіталу підприємства [Електронний ресурс] / О.В. Корнух // Ефективна економіка. – 2012. – № 1. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=894>.
5. Левченко Ю.Г. Інтелектуальний капітал та його роль у господарській діяльності підприємства / Ю.Г. Левченко // Бізнес та інтелектуальний капітал. – 2014. – № 1. – С. 92-97.
6. Леонтьев Б.Б. Цена интеллекта. Интеллектуальный капитал в российском бизнесе / Б.Б. Леонтьев. – М.: Издательский центр «Акционер», 2002.
7. Махомет Ю.В. Сутнісна характеристика та структура інтелектуального капіталу підприємства / Ю.В. Махомет // Економічний простір: зб. наук. праць. – Дніпропетровськ: ПДАБА, 2009. – Вип. 25. – С. 221-229.
8. Непляха Ю.В. Сутність та структура інтелектуального капіталу [Електронний ресурс] / Ю.В. Непляха // Економічні науки. – 2008. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/10_NPE_2008/Economics/30011.doc.htm.
9. Олійник О.М. Сутність та визначення поняття «інтелектуальний капітал підприємств залізничного транспорту» [Електронний ресурс] / О.М. Олійник // Ефективна економіка. – 2012. – № 11. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1540>.
10. Пожуєв В.І. Інтелектуальний капітал як стратегічний потенціал організації / В.І.Пожуєв // Гуманітарний вісник ЗДІА. – 2009. – Вип. 37. – С. 4-15.
11. Школа В.Ю. Економічне обґрунтування ролі інтелектуального капіталу у формуванні інноваційної економічної системи / В. Ю. Школа // Маркетинг і менеджмент інновацій. – 2011. – № 3. – Т. 1. – С. 72-78.
12. Marr, B., Schiuma, G., Neely, A., 2002. Assessing strategic knowledge assets in Business. International Journal of Business Performance Management, vol. 4, nos. 2-4.